

A tengerföldrajzi névadás (magyar, angol és német példákkal)

Dr. Márton Mátyás habilitált egyetemi docens

ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék
MTA–ELTE Térképészeti és Térinformatikai Kutatócsoport

Jelen tanulmány négy nagy névcsoportban vizsgálja a tengerekkel kapcsolatos névadás kérdéseit. Ezeken belül – magyar, angol és német példák segítségével – vizsgálja a földrajzi nevek alkotóelemeinek, a földrajzi közneveknek, valamint a földrajzi név megkülönböztető elemeinek szerepét.

A tengerekkel kapcsolatos nevek csoportjai

Magyarország a tengerparttal nem rendelkező, ún. landlocked országok közé tartozik. A földrajztudomány, tágabban a földtudományok, valamint a térképtudomány azonban nap mint nap szembekerül tengerekkel kapcsolatos kérdéskörökkel, ilyen módon mindkét tudományterület művelőinek szükség szerint foglalkozniuk kell névrajzi kérdésekkel is.

A tengerek névrajzával foglalkozó kérdések – mint általában a térképi nevek – két oldalról, a nyelv- és a földtudományok oldaláról vizsgálhatók. Jelen tanulmány nyelvi kérdésekkel foglalkozik.

A térképi névrajz elkészítése során a „térképész olyan nyelvi anyagot használ, melyet a nyelv szokásos használatához képest sajátosan *egységesítenie* kell, egyes esetekben az egységesítés mellett a nyelvi eszközök *bővítéséről* is gondoskodnia kell. E két feladat egyikét sem végzi el a nyelvtudomány...” (Földi E., 1991).

A földrajzi nevek nyelvi szempontból rendszerint két részből állnak:

- a néven belül egyrészt az ún. földrajzi köznévi rész a képződmény jellegének meghatározását biztosítja a nevet halló vagy olvasó számára: hegy, völgy, tenger, folyó stb.;
- míg másrészt az ún. megkülönböztető, egyediesítő elem vagy előtag meghatározza, hogy egy adott csoportba tartozó képződmények közül konkrétan melyikről van szó.

A különböző nyelvekben változó, hogy melyik névelem áll első helyen a néven belül.

A földrajzi nevek előtagjainak nyelvi vizsgálatát elvégezve érdekes felismerésekhez juthatunk,

és fontos megállapításokat tehetünk a névnek az objektum tényleges azonosítását betöltő szerepére vonatkozólag.

A tengerekkel kapcsolatos földrajzi neveknek négy nagy csoportját különíthetjük el:

- magukat a *tenger- és tengerrész* neveket, amelyek a vízfelszín hézagmentes területi felosztását mutatják, és használatuk már a korai írásos emlékekben megjelenik;
- a vízfelszíni *tengeráramlás* neveket, amelyek az állandóan jéggel nem takart tengerfelszín többé-kevésbé rendszert alkotó hideg és meleg vízü „folyóinak” megnevezései, és a tengeri hajózás megjelenésének időszakától jöttek létre;
- a *sziget* neveket, amelyek megnevezése sajátos: egyrészt a földrajzi felfedezések nyomán keletkeztek, és ezek a mesterséges névadással létrejött nevek sokkal szélesebb körben terjedtek el, mint az eredeti bennszülött megnevezések, utóbbiak a gyarmati sorból való felszabadulást követően rendszerint államnévként éltek tovább;
- és végül a *tengerfenék-domborzati* neveket, amelyek a szilárd földfelszín tengervízzel takart képződményeinek azonosítására az utóbbi másfél évszázad során keletkeztek.

Mind a négy csoport neveivel kapcsolatban megállapíthatjuk – kivételt a bennszülött megnevezések jelentik csupán –, hogy a ma használatos nevek döntő többsége mesterséges névadással keletkezett.

Az első csoport, a tengerek és tengerrészek neveinek körében igen nagy szerepet játszik a történetiség és a hagyománytisztelet, hiszen – a tárgyalt témakörben – a legkorábban kialakult névcsoportról van szó (ismét csak nem tekintve a szigetek bennszülött megnevezéseit).

A második csoport, a tengeráramlásnevek körében a tudományos megismerés következtében folyamatos névbővüléssel és esetenként névváltoztatásokkal is találkozhatunk.

A harmadik csoport, a szigetnevek speciális helyzetéről az előbb már szoltam.

Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy a fenti három névcsoport egyikénél sem találkozunk tudatos megnevezés-szabályozással.

Leginkább szabályozottnak a negyedik, a tengerfenék-domborzati nevek csoportjának névadását tekinthetjük, ahol

- a földrajzi köznévi elemek egységes használatát biztosító fogalommeghatározások és képződménydefiníciók már az előző századfordulón megkezdődtek és napjainkig folyamatosak;
- míg a megkülönböztető, egyediesítő elemek névadási szabályainak aprólékos kidolgozására az amerikai Földrajzinév-bizottság (Board on Geographic Names) fektetett nagy hangsúlyt az 1960-as évektől kezdődően, de ez a folyamat is több mint egy évszázados már, hiszen a „Az óceánok általános mélységtérképe” (a General Bathymetric Chart of the Oceans, a GEBCO) című világtérképmű, más néven a „monacói térkép” első kiadásának elkészítésével elkezdődött, szintén az előző századfordulón.

A földrajzinév-adás kérdéskörének előtérbe kerülése tehát a 19–20. század fordulójára tehető és a földrajzi nevek mindkét típusú elemét érintette, nevezetesen mind a formákat azonosítani hivatott képződmény-megnevezésekkel – amelyeket a nevek földrajzi köznévi részeként használunk –, mind pedig a megkülönböztető, egyediesítő elemekkel foglalkozni kellett. Csupán egyetlen jellemző példát mutatok a fent vázolt szabályozási-egységesítési törekvések kezdeti időszakából:

„A berlini nemzetközi földrajzi kongresszus (1899), azután a stockholmi (1899), majd a krisztianiai [ma Oslo] (1901) oceánográfiai nemzetközi konferenciák kifejezték abbéli óhajukat, hogy mielőbb megjelenjen az óceánok batimetrikus általános térképe és a tengeralatti helyszínrajz terminológiája megállapíttassék. E célból a berlini kongresszus bizottságot küldött ki. A bizottság Wiesbadenben, 1903 április 15–16-án ült össze... A wiesbadeni konferencia tanulmányozta ... és elfogadta a tengeralatti domborzat formáinak [Alexander] Supan-féle terminológiáját; a washingtoni kongresszus (1904 szeptember 13.) ehhez elvben hozzájárult...” (Richard, J., 1912). S egyetlen konkrét példa az elfogadottak közül: „árkok: megnyúlt bevágódások, de aránylag keskenyek, meredek oldalakkal, a melyeknek

kontinentális szegélye magasabb az óceánikonál...” (Pécsi Albert korabeli fordítása).

Mindezen szabályok kidolgozása és széleskörű használatra történő ajánlása ma – az ENSZ keretében lassan több mint fél évszázada folyó szárazföldi névegységesítési törekvésekhez hasonlóan – egységes névhasználat kialakítását célozza.

Az exonima-endonima kérdéskör

Nyelvi szempontból, vagy pontosabban nyelvi-politikai szempontból a földrajzi nevet szokás endonimákra és exonimákra osztani.

- *Endonima*: egy földrajzi részlet neve a fekvése szerinti területen használt nyelvek valamelyikén (Glossary, 2002).
- *Exonima*: egy meghatározott nyelven használt földrajzi név egy olyan földrajzi részletre, mely kívül fekszik annak az országnak területén, ahol ennek a nyelvnek hivatalos jogállása van, és formájában különbözik annak a területnek a hivatalos nyelvén használt nevével, ahol a földrajzi részlet fekszik (Glossary, 2002).

A szárazföldi területeket bemutató világtérképeken az ország- és tartománynevek szinte mindegyike exonima. A fővárosok, a jelentős vízfolyások, tavak, hegységek és nagytájak nevei között is igen sok exonimát találunk. Minél nagyobb jelentőséggel bír földrajzi környezetében valamely képződmény, annál ismertebb, és annál nagyobb esély van arra, hogy számos nyelven exonimaként felbukkan.

A tengerek, a tengeráramlások és a tengerfenék-domborzati képződmények esetében az ún. parti vizek területétől eltekintve, tehát a Világtenger területének jelentős hányadán szigorúan véve nem beszélhetünk exonimákról, hiszen a nemzetközi vizeken nincs „területi tulajdonos”, nincs államnyelv. Azonban az ezekkel kapcsolatos nevek döntő hányada is „exonimaként működik”. Azaz minden nép a saját nyelvi sajátosságainak megfelelő, a nyelvi rendszerébe jól illeszkedő neveket alkot ezeknek az alakulatoknak az azonosítására. Azért természetesen ezek a nevek többé-kevésbé követik a nemzetközi gyakorlatban elterjedt megnevezéseket, legalábbis emlékeztetnek azokra, azt mondhatjuk, hogy leginkább egymás tükörfordításai.

Összegezve a több mint két évtizedes – elsősorban a tenger- és tengerfenék-domborzati nevek különböző nyelvű vizsgálatából leszűr – tapasztalataimat azt mondhatom, hogy csak a

nemzetközi gyakorlatban kialakult és elfogadottá vált elveknek a magyar nyelvű földrajzi nevek használatára történő alkalmazásával hozható létre olyan névanyag- és fogalomrendszer, amely megfelel a magyar felhasználói igényeknek, de egyidejűleg – az ésszerűség határain belül, illeszkedve a kialakult nemzetközi normákhoz – *eleget tesz – egyebek mellett – az ENSZ keretében folyó földrajzinév-egységesítési törekvéseknek is.* Ez a hazánkban, Magyarországon kialakult gyakorlat, s a többnyelvű vizsgálatok alapján az is kijelenthető, hogy ezt az elvet a magyarhoz hasonlóan más nyelvek is követik.

Névtípusvizsgálatok

A tengerekkel kapcsolatos nevek, azaz a tenger-, a tengerfenék-domborzati és az áramlásnevek többnyire *mesterséges névadással keletkeztek*, ez kevés kivételtől eltekintve igaz a szigetneveknek a földrajzi felfedezések során kialakult, majd ennek eredményeként a használatba került névváltozataira is.

A mesterséges névadással keletkezett neveken belül is számos nyelvben, így a magyarban is jellegzetesek a *tükörfordítással* keletkezett névalakok. Nézzünk néhány példát, névcsoportonként! Rendre magyar, angol és német példákat sorolok. Kizárólag olyan példákat említek, amelyek különböző publikációkban már napvilágot láttak, azaz nem hoztam létre tükörfordítással új neveket. Ha névpéldát nem sikerült találnom, a helyét kérdőjelekkel (????) jelölöm. Ilyen hiányok nagy számban a tengerfenék-domborzati nevek körében fordulnak elő.

1. a) Tengernevek

Indiai-óceán / Indian Ocean / Indischer Ozean
 Balti-tenger (Keleti-tenger) / Baltic Sea / Ostsee
 Fehér-tenger / White Sea / Weißes Meer
 Dél-kínai-tenger / South China Sea / Südchinesisches Meer
 stb.

1. b) Önálló tengerrész nevek

Mexikói-öböl / Bay of Mexico / Golf von Mexico
 Mozambiki-csatorna / Mozambique Channel / Straße von Moçambique
 Hudson-szoros / Hudson Strait / Hudsonstraße
 Drake-átjáró / Drake Passage / Drake-Straße
 stb.

[Megjegyzés: Önálló tengerrész névnek itt kizárólag azon -öböl-, -szoros-, -csatorna-, -átjáró

földrajzi köznévvvel jelölt területeket tekintettem, amelyeket önálló egységként tart számon a Limits of Oceans and Seas című kiadvány (IHO, 1986).]

2. Tengeráramlásnevek

Golf-áramlás / Gulf Stream / Golfstrom
 Északi-Egyenlítői-áramlás / North Equatorial Current / Nordäquatorial Strom
 Egyenlítői-ellenáramlás / Equatorial Counter Current / Äquatorial Strom
 Kuro-shio / Kuro Shio / Kuroschio
 stb.

3. Szigetnevek

Új-Hebridák / New Hebrides / Neue Hebriden = Vanuatu (országnev)
 Ellice-szigetek / Ellice Islands / Ellice-Inseln = Tuvalu (országnev)
 Fülöp-szigetek / Philippine Islands / Philippinen
 stb.

A szigetnevek esetében valódi exonimákkal találkozunk, hiszen ezek valamely ország területéhez tartoznak! Az Európától távol eső szigetnevek esetében zömmel az európai „felfedezők” által alkotott nevekre jellemző a tükörfordítás (ezek többnyire nagy szigetcsoportok megjelölésére születtek), az ősi, „anyanyelvi” nevek – mint már említettem is – a függetlenség elnyerése után országnévként szület(het)tek újjá.

4. Tengerfenék-domborzati nevek

Atlantis-fenékhegy / Atlantis Seamount / Atlantis Kuppe
 Newfoundlandi-medence / Newfoundland Basin / Neufundlandbecken
 Reykjanesi-hátság / Reykjanes Ridge / Reykjanesrücken
 Guineai-hát / Guinea Rise / Guineaschwelle
 stb.

Földrajzi köznevek (utótagok)

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy a felsorolt négy névcsoporton belül milyen földrajzi köznévi utótagok fordulnak elő a magyar nyelvben. Ezzel párhuzamosan az idézett angol és német példák segítségével bepillantást kaphatunk ezen nyelvek gyakorlatába is.

1. a) A magyar tengernevekben előforduló földrajzi köznévi utótagok:

Indiai-óceán / Indian Ocean / Indischer Ozean
 Balti-tenger (Keleti-tenger) / Baltic Sea / Ostsee

Fehér-tenger / White Sea / Weißes Meer
Észt-beltenger (Kassaare laht); / ??? / ???
Japán-beltenger (Setonaikai) / Setonaikai(?) /
Setonaikai(?)
Amerikai-középtenger / ??? / Amerikanisches
Mittelmeer
Kanadai-szigettenger / Canadian Archipelago /
Kanadische Straßensee
stb.

1. b) A magyar önálló tengerrész neveken
előforduló földrajzi köznévi utótagok:
Mexikói-öböl / Bay of Mexico / Golf von Mexico
Mozambiki-csatorna / Mozambique Channel /
Straße von Moçambique
Hudson-szoros / Hudson Strait / Hudson-Straße
Drake-átjáró / Drake Passage / Drake-Straße
stb.

2. A magyar áramlásnevekben előforduló
utótagok:
Golf-áramlás / Gulf Stream / Golfstrom
Északi-Egyenlítői-áramlás / North Equatorial
Current / Nordäquatorial Strom
Egyenlítői-ellenáramlás / Equatorial Counter
Current / Äquatorial Strom
Kuro-shio / Kuro Shio / Kuroschio
stb.

3. A magyar szigetnevekben előforduló földrajzi
köznévi utótagok:
Hunter-sziget / Hunter Island / Hunter Insel
Fidzsi-szigetek / Fiji Islands / Fidschi-Inseln
Manihiki-atoll / Manihiki (atoll) / Manihiki
(Atoll)
stb.

4. A magyar tengerfenék-domborzati neveken
leggyakrabban előforduló földrajzi köznévi
utótagok:
Filippinó-árok / Philippine Trench /
Philippinengraben
Blake-fal / Blake Escarpment / ???
Északnyugati-Atlanti-fenekcsatorna / Northwest
Atlantic Mid-Ocean Canyon / ???
Atlantis-fenekhegy / Atlantis Seamount /
Atlantis Kuppe
Új-angliai-fenekhegyek / New England
Seamounts / Neuenglandkuppen
Somali-feneksíkság / Somali Plain / ???
Guineai-hát / Guinea Rise / Guineaschwelle
Reykjanesi-hátság / Reykjanes Ridge /
Reykjanesrücken

Amazonas-hordalékkúp / Amazon Fan / ???
Ganges-hordaléklejtő / Ganges Fan / ???
Hudson-kanyon / Hudson Canyon / Hudsonrinne
Newfoundlandi-medence / Newfoundland Basin
/ Neufundlandbecken
Le Have-pad / Le Have Bank / ???
Rockall-plató / Rockall Plateau / Rockallplateau
Szunda-self / Sunda Shelf / Sundaschelf
Le Have-selfmedence / Le Have Basin / ???
Hudson-selfvölgy / Hudson Shelf Valley/
Unterseeisches Hudsonal
Romanche-szakadék / Romanche Gap /
Romanchetiefe
Nagy-Meteor-táblahegy / Great Meteor
Tablemount / Große Meteor Bank
Keleti Novaja Zemlja-teknő / East Novaya
Zemlya Trough / ???
Norvég-teknővölgy / Norwegian Trench /
Norwegische Rinne
Mendocino-törésöv / Mendocino Fracture Zone
/ Mendocino-Bruchzone
stb.

A földrajzi nevek megkülönböztető, egyediesítő elemei (előtagjai)

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a felsorolt
négy névcsoporton belüli földrajzi neveken mi-
lyen megkülönböztető névelemek (egyediesítő ta-
gok, előtagok) fordulnak elő a magyar nyelvben.
Ezzel párhuzamosan természetesen az idézett
angol és német példák segítségével bepillantást
kaphatunk ezen nyelvek gyakorlatába is.

1. a) A magyar tengernevekben előforduló
megkülönböztető elemek:
Amerikai-középtenger / ??? / Amerikanisches
Mittelmeer (kontinens)
Indiai-óceán / Indian Ocean / Indischer Ozean
(szubkontinens, ország)
Kanadai-szigettenger / Canadian Archipelago /
Kanadische Straßensee (ország)
Labrador-tenger / Labrador Sea / Labradorsee
(táj)
Balti-tenger (Keleti-tenger) / Baltic Sea / Ostsee
(táj, égtáj, utóbbi semmitmondó!)
Grönlandi-tenger / Greenland Sea /
Grönlandsee (sziget)
Adriai-tenger / Adriatic Sea / Adriatisches Meer
(város)
Filippinó-tenger / Philippine Sea /
Philippinensee (nép)

Beaufort-tenger / Beaufort Sea / Beaufortsee
(személy)
Korall-tenger / Coral Sea / Korallensee (állat)
Sargasso-tenger / Sargasso Sea / Sargassomeer
(növény)
(Északi-) *Jeges-tenger / ????* / (Nördliches)
Eismeer (Nordpolarmeer) (tulajdonság,
állapot)
Fehér-tenger / White Sea / Weißes Meer (szín)
stb.

1. b) Az önálló tengerrész neveken előforduló
megkülönböztető elemek:

Nagy-Ausztráliai-öböl / Große Australische
Bucht / Great Australian Bight (kontinens)
Mexikói-öböl / Gulf of Mexico / Golf von
Mexico (ország)
Vizcayai-öböl / Golf von Biskaya / Bay of
Biscay (tartomány, táj)
Tajvani-szoros / Taiwan Strait / Formosastraße
(sziget)
Adeni-öböl / Golf von Aden / Gulf of Aden
(város)
Perzsa-öböl / Persischer Golf / Persian Gulf
(nép)
Hudson-szoros / Hudson Strait / Hudsonstraße
(személy)
stb.

Megemlítés erejéig érdemes foglalkozni a Perzsa-
öböl magyar névtörténetével, amely a politikai
nyomásra történő névváltoztatás tipikus esete.
(Forrásul a Kartográfiai Vállalat és a Carto-
graphia Kft. világatlasz-kiadványait használtam,
mivel ezek viszonylag gyorsan követik a magyar
„hivatalos” névhasználatban bekövetkező válto-
zásokat, ajánlásokat.)

–1959: Perzsa-öböl (Világatlasz, 1959)

1961–2001: Perzsa (Arab)-öböl (Politikai és
gazdasági világatlasz, 1961; Világ-
atlasz, 2001)

2004–: Perzsa-öböl (Földrajzi világatlasz,
2004)

2. Az áramlásnevekben előforduló
megkülönböztető elemek:

Kelet-auztráliai-áramlás / East Australian
Current / Ostaustral-Strom (kontinens)
Brazíliai-áramlás / Brazil Current / Brasilstrom
(ország)
Kelet-grönlandi-áramlás / East Greenland
Current / Ostgrönlandstrom (sziget)

Labrador-áramlás / Labrador Current / Labra-
dorstrom (táj)

Golf-áramlás / Gulf Stream / Golfstrom (önálló
tengerrész: Mexikói-öböl)

Északi-Egyenlítői-áramlás / North Equatorial
Current / Nordäquatorial Strom (földrajzi
helyzet)

Nyugati szél áramlás / Antarctic Circumpolar
Current / Westwinddrift (a kiváltó ok vagy
földrajzi helyzet)

Perui (Humboldt)-áramlás / Peru Current / Hum-
boldstrom (személy)
stb.

3. A szigetnevekben előforduló megkülönböztető
elemekkel kapcsolatban a földrajzi felfedezések
során az ún. emlékeztető nevek nagy számú
megjelenésének lehetünk tanúi. Ezekben belül
két csoportra, a személynevekre és a tájnevekre
mutatok példákat.

3. a) felfedező hajóutat támogató uralkodó vagy
más személy; gyarmatosító államférfi; bibliai,
történelmi személyiség stb.

Fülöp-szigetek / Philippine Islands / Philippinen
(Fülöp spanyol trónörökös, utóbb II. Fülöp)
Bismarck-szigetek / Bismarck Archipelago
/ Bismarckarchipel (1884–1918 német
protektorátus – Otto von Bismarck, a
„vaskancellár” idejében)

Salamon-szigetek / Solomon Islands / Solomon
Inseln (feltételezett gazdagság – a bibliai
Salamon király)

stb.

3. b) valamely hazai tájra emlékeztető földrajzi
hely

Új-Hebridák / New Hebrides / Neue Hebriden =
Vanuatu (országnev) (Partvonala a Skóciától
ÉNy-ra fekvő Hebridákéra emlékeztet)

Új-Kaledónia / New Caledonia / Neukaledonien
(Skóciára [lat. Caledonia] emlékeztet – J.
Cook, 1774)

Új-Zéland / New Zealand / Neuseeland (A hol-
landiai Zeeland tartományról – A. J. Tasman,
1642)

stb.

A szigetnevek esetében itt is láthatjuk, hogy igen
gyakran az európai „felfedezők” által alkotott
nevekre jellemző a tükörfordítás (ezek többnyire
nagy szigetcsoportok vagy jelentősebb szigetek
megjelölésére születtek), az ősi nevek az apróbb,
jelentéktelenebb szigetek esetében éltek tovább

vagy – mint említettem is – a függetlenség elnyerése után országnévként születtek újjá.

4. A tengerfenék-domborzati nevekben előforduló megkülönböztető elemek:

4.1. A megkülönböztető elemek utalhatnak a képződmény hozzávetőleges helyzetére:

a) közelben fekvő (ismert) képződmény megkülönböztető elemének használatával:

Aleut-hátság, Aleut-árok, Aleut-medence / Aleutian Ridge, Aleutian Trench, Aleutian Basin / Aleutenrücken, Aleutengraben, Aleutenbecken (az Aleut-szigetekről)

Madagaszkári-plató, Madagaszkári-medence / Madagascar Plateau, Madagascar Basin / Madagaskarrücken, Madagaskarbecken (Madagaszkárhoz közel fekszik)

stb.

b) a megkülönböztető elem ismert képződményhez viszonyított irányt jelöl:

Déli-Honshui-hátság / South Honshu Ridge / Süd-Honschurücken (Honshutól délre fekszik)
Nyugati-Mariana-medence / West Mariana Basin / Westliches Marianenbecken (a Mariana-szigetektől nyugatra fekszik)

stb.

c) kiterjedést fejez ki már korábban megnevezett földrajzi formákkal:

Azori-Gibraltári-hátság / Azores-Gibraltar Ridge / Azorenschwelle
Peru-Chilei-árok / Peru-Chile Trench / Perugraben + Atacamagraben

stb.

d) A kanyonok – mivel többnyire egészen a part közeléig húzódnak – rendszerint folyók, földfokok, települések vagy más könnyen azonosítható szárazföldi objektumok nevét kapják megkülönböztető elemül:

Hudson-kanyon / Hudson Canyon / Hudsonrinne (folyó)

Barrow-kanyon / Barow Canyon / ??? (Barrow-fok)

Lisszaboni-kanyon / Lisboa Canyon / ??? (város)

stb.

4.2. A megkülönböztető elemek lehetnek ún. megemlékező nevek, a tengerek tanulmányozásában jelentős szerepet játszó

hajók, személyek, expedíciók, szervezetek és intézetek tiszteletére:

a) a képződményt felfedező hajó neve vagy annak a hajónak a neve, amely további mérésekkel megerősítette a képződmény létét:

Atlantis-fenékhegy / Atlantis Seamount / Atlantis Kuppe

Nagy-Meteor-táblahegy / Great Meteor Tablemount / Große Meteor Bank
stb.

b) személyek neve lehet:

– a képződmény felfedezésével és leírásával kapcsolatos személyek neve;

– azok neve, akik fontos szerepet játszottak a képződmény felismeréséhez vezető mérési adatok interpretációjában;

– azon személyek neve, akik jelentős mértékben hozzájárultak az óceánokkal kapcsolatos ismeretekhez;

– egy nemzet történelmében kiemelkedő szerepet játszó személyiségek neve:

Heezen-plató / Heezen Plateau / ????

Ewing-fenékhegy / Ewing Seamount / ????
stb.

c) expedíció neve:

Northern Holiday-fenékhegy / Northern Holiday Seamount / ??? (Nem fordítjuk!)

Northwind-hátság / Northwind Ridge / ??? (Nem fordítjuk!)

stb.

d) a tengerkutatóval kapcsolatban álló szervezetek és intézetek neve:

AN-hát / An Rise / ??? (Akademija Nauk SzSzsR)

ARLIS-szakadék / Arlis Gap / ??? (Arctic Research Laboratory Ice Station)

SIO-táblahegy / Sio Guyot / ??? (Scripps Institution of Oceanography)

stb.

4.3. Képződménycsoportok neve lehet:

speciális fogalomkörbe tartozó (történelmi) személyiségek, mitológiai alakok, csillagképek stb. neve:

a) *Matematikus-fenékhegyek / Mathematicians Seamounts / ???: Archimédesz-fenékhegy / Archimedes Seamount / ???, Euklidesz-fenékhegy / Euclid Seamount / ???, Gauss-fenékhegy / Gauss Seamount / ??? stb.*

b) *Muzsikus-fenékhegyek / Musicians Seamounts / ???: Brahms-fenékhegy / Brahms Seamount / ???, Donizetti-fenékhegy*

/ *Donizetti Seamount* / ????, *Schubert-fenekhegy* / *Schubert Seamount* / ???? stb.

4.4. *Az egyedi jellegzetességre utaló leíró nevek: Hook-hátság (Horog-hátság) / Hook Ridge / ????*
Horseshoe-fenekhegyek (Patkó-fenekhegyek) / Horseshoe Seamounts / ????
stb.

A tényleges földrajzihely-azonosításra alkalmatlan nevek

A földrajzi nevek gyakran alkotnak névbokrokat, azaz ugyanaz a megkülönböztető, egyediesítő névelem több névben is előfordul ugyanabban a földrajzi környezetben:

Hudson (folyó) – Hudson-selfvölgy – Hudson-kanyon / *Hudson River* – Hudson Shelf Valley – Hudson Canyon / *Hudson River* (!)
– Unterseeisches Hudsonal – Hudsonrinne
vagy

Tonga (ország) – Tonga-hátság – Tonga-árok / *Tonga* – Tonga Ridge – Tonga Trench / *Tonga* – Tongarücken – Tongagraben
stb.

Ezek a névbokrok jól segít(het)ik a tájékozódást, hiszen ha csak egyet is ismerünk a „bokor”-ból, annak alapján könnyen elhelyezhetjük a többi „gondolati térképünkön”, képzeletünkben.

Vannak azonban olyan nevek, amelyek megkülönböztető eleme annyira általános, hogy a legtágabb földrajzi ismeret birtokában sem teszük lehetővé egy-egy képződmény elhelyezését a világ térképén. Ilyen az ún. *általános földrajzi jellegű jelzők* és az *égtáj-megjelölések* csoportja, amennyiben megkülönböztető elemként önmagukban állnak. Ezeket a neveket hívom *a tényleges földrajzihely-azonosításra alkalmatlan neveknek*. Ilyen típusú nevek is előfordulnak minden eddig elemzett, tengerekkel kapcsolatos névcsoportban. Mielőtt azonban példákat keresünk, foglaljuk össze a megkülönböztető elemek e két csoportját:

A) Általános földrajzi jellegű jelzők:

Nagy- / Great / Groß
Kis- / Little / Klein
Belső- / Inner / Inner
Külső-, Elő- / Outer / Außer
Hátsó- / Hinter
Központi- / Central / Zentral
Közép- / Mid / Mittel
Középső- / Middle / Mittel????

Alsó- / ???? / Unter
Felső- / ???? / Ober
Régi- / Old / Alt
Új- / New / Neu

B) Égtájmegjelölések:

Észak-, Északi- / North, Northern / Nord,
Nördlich

Északkelet-, Északkeleti- / Northeast,
Northeastern / Nordost, Nordöstlich

Északnyugat-, Északnyugati- / Northwest,
Northwestern / Nordwest, Nordwestlich

Kelet-, Keleti- / East, Eastern / Ost, Östlich
Nyugat-, Nyugati- / West, Western / West,
Westlich

Dél-, Déli- / South, Southern / Süd, Südlich

Délkelet-, Délkeleti- / Southeast, Southeastern /
Südost, Südöstlich

Délnyugat-, Délnyugati- / Southwest,
Southwestern / Südwest, Südwestlich

Keressünk tehát példákat arra, hogyan jelentkeznek e két megkülönböztetőelem-csoport nevei, *a tényleges földrajzihely-azonosításra alkalmatlan nevek* a gyakorlatban:

1. a) A magyar tengernevek:

Csendes-óceán (*Nagy-óceán*) / Pacific Ocean /
Stiller Ozean (*Grosser Ocean*)

Északi-tenger / North Sea / Nordsee

Balti-tenger (*Keleti-tenger*) / Baltic Sea / Ostsee
de az Európai-Északi-tenger / ???? /

Europäisches Nordmeer nem ide sorolandó
név!

Talán azt mondhatjuk, hogy a korábban használt Keleti-tenger név háttérbe szorulása is azt jelzi, hogy mind a tudományos, mind a köznapi életben szerencsésebbek az egyértelmű azonosítást biztosító névalakok.

1. b) A magyar önálló tengerrész nevek:

A tengerrésznevek szűk körét vizsgálva – azaz a Világtenger tagolása szempontjából „kitüntetett” ilyen neveket vizsgálva – nem találunk *a tényleges földrajzihely-azonosításra alkalmatlan* neveket. Az öblök, szorosok, csatornák, átjárók körében a megkülönböztető elemek egyediek. Általában vizsgálva azonban az ilyen földrajzi objektumokat, kiterjesztve a kevésbé jelentős vagy a Világtenger egészét tekintve jelentéktelennek mondhatókra, ezen nevek körében már gyakoribb a semmitmondó nevek megjelenése. Hogy csak egy-két példát mutassunk:

Felső-lagúna / Laguna Superior [sem az angol, sem a német nem fordítja] (Mexikó, a Tehuantepec-i-öbölben)

Északi-csatorna / North Channel / Nordkanal (Skócia és Észak-Írország között)

Északi-csatorna / Canal do Norte [sem az angol, sem a német nem fordítja] (Amazonas-torkolatban)

2. Az *áramlásnevek* körében szintén nem jellemző, de előfordul a semmitmondó nevek megjelenése. Ez az állításunk természetesen az egész Világtenger nagy áramlásrendszere különböző áramláságainak megnevezésére vonatkozik. Tehát az ellenpélda:

Északi-foki-áramlás / Nord Cape Current / Norwegischer Strom

Mivel nem ismerhetjük minden, a Föld tengeri partvidékén a helyi szempontból érdekes, kis területek lokális áramlatainak megnevezését, nem zárható ki ezen a területen a semmitmondó nevek további előfordulása.

3. *Szigetnevek* körében az önálló tengerrésznekhez hasonló a helyzet: azaz a legjelentősebbek egyedi megnevezések, de még ebben a kiemelt csoportban is találkozunk semmitmondó nevekkel:

Északi-sziget / North Island (Új-Zéland / New Zealand / Neuseeland)

Déli-sziget / South Island (Új-Zéland / New Zealand / Neuseeland)

Azonban minél kevésbé jelentős szigetekről van szó, annál gyakoribbak a semmitmondó megnevezések. Ezeket azonban a legtöbb esetben nem fordítjuk, nem keletkeznek exonimák.

4. *Tengerfenék-domborzati nevek*

Bármennyire is a legszabályozottabb, legkörültekintőbb és tudományosan leginkább megalapozott(nak tűnik) is a tengerfenék-domborzati képződmények névadása, mégis – meglepő módon – ebben a csoportban is létrejött az elmúlt alig több mint egynegyed évszázad alatt igen sok semmitmondó név. A névadás a meghirdetett elvek szerint egyebek mellett ismert képződmények, földrajzi helyek neveinek felhasználásával történik. Ezek egyedi jellege alapvetően határozza meg a belőlük képzett névvel jelölt objektumok azonosíthatóságát. Ha rossz nevet „hívunk segítségül” egy új objektum földrajzi környezetének felidézéséhez, zátonyra fut a kitűzött cél

megvalósítása. Mielőtt részletekbe menően vizsgálnánk ezt a kérdéskört, nézzünk néhány példát a kérdés jobb megvilágításához:

Északkeleti-foki-homokzátony / Northeast Cape Shoal / ????

Keleti-foki-hátság / East Cape Ridge / ????

Keleti-foki-hasadék / East Cape Trough / ????

Ezekben az esetekben maga a *Keleti-fok* vagy az *Északkeleti-fok* is valójában a *tényleges földrajzi hely-azonosításra alkalmatlan név*, aminek következménye, hogy az ebből képzett nevek is ilyenek!

Nézzük azonban, hogy a „semmitmondó” előtagok, megkülönböztető elemek „alapesetei” hogyan működnek a tengerfenék-domborzati képződmények nevei esetében (példáim a *Gazetteer of Undersea Feature* 1981. évi kiadása nyomán születtek, sajnos olyan német nyelvű forrásmunkát nem találtam, amelyik ennek megfelelő részletességű névanyagot tartalmazna):

Északi-pad / North Bank / ????

Északi-sziklazátony / North Reef / ????

Északi-fenekcsatorna / North Seachannel / ????

Keleti-sziklazátony / East Reef / ????

Keleti-homokzátonyok / Eastern Shoals / ????

Keleti-bérc / Eastward Knoll / ????

Nyugati-sziklazátony / Western Reef / ????

Nyugati-homokzátonyok / Western Shoals / ????

Nyugati-sziklazátony / West Reef / ????

Déli-sziklazátonyok / Southern Reefs / ????

Déli-sziklazátony / South Reef / ????

Déli-fenekcsatorna / South Seachannel / ????

Csak a fő égtájakat vizsgálva, ennyi példát találok. Sorolhatnám a további példákat a mellékégtájak esetében is... Persze nem tartoznak ide a: *Kelet-mexikói-self / East Mexico Shelf / ????*,
vagy a

Keleti Novaja Zemlja-teknő / East Novaya

Zemlya Trough / ???? típusú nevek, amelyeket *Mexikó* és *Novaja Zemlja* „helyre tesz”.

Következtetések

Az elvégzett elemzések és a felsorolt példák alapján nagy biztonsággal tehetjük meg az alábbi megállapításokat:

Az elemzett nevek területén – mind a négy nagy névcsoportban, azaz a tengernevek, az ún. önálló tengerrészek nevei, a tengeráramlásnevek, valamint a tengerfenék-domborzati nevek csoportjában – igen gyakori a különböző nyelveken megjelenő tükörfordítás.

A vizsgálatok alapján levonható, talán lényegesebb következtetés pedig az, hogy azok a földrajzi nevek, amelyeknek megkülönböztető eleme csupán egy általános földrajzi jellegű jelzőből vagy egy égtájmegjelölésből áll, semmitmondó nevek, valójában nem igazán alkalmasak az objektumok egyedi megjelölésre, sok alkalommal ugyanaz a név (ugyanaz a betűsor) különböző – a földrajzi térben egymástól esetenként igen messze eső – képződményeket jelöl.

Naming seas and sea features (examples in Hungarian, English and German)

Márton, M.

Summary

This paper focuses on the naming of sea-related geographic names and identifies four major groups: 1) names of seas, and names of parts of seas, 2) names of sea currents, 3) names of islands, and 4) names of undersea features. The author examines the structure of names, namely the specific and generic elements in these groups. The examples come from the Hungarian, English and German languages. The author shows that these names are often word-for-word translations in various languages. However, if the specific term is only a general geographical attribute or a cardinal point, it is less appropriate to identify the individual geographical object because the same name (word) may denote objects that are quite away in the geographical space.

IRODALOM

- Földi Ervin* (1991): Megjegyzések dr. Márton Mátyás: Tengervízzel fedett felszínének ábrázolása kisméretarányú térképeken c. kandidátusi értekezéséhez az 1991. május 21-én megvitatott szöveg alapján (Kézirat)
- Gazetteer of Undersea Features (Third Edition) Defense Mapping Agency, Washington, D. C., 1981
- Gierloff-Emden, H. G.* (1980): *Geographie des Meeres*; Walter de Gruyter, Berlin*New York, 1980
- Glossary* (2002): Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names. United Nations. New York. ST/ESA/STAT/SER.M/85. <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/glossary.pdf>
- IHO (International Hydrographic Organization) (1986): Limits of Oceans and Seas (Special Publication 23) International Hydrographic Bureau, Monaco, 1986
- IHO-IOC GEBCO Gazetteer of Undersea Feature Names (2006) http://www.ngdc.noaa.gov/mgg/gebco/gazet_mar2006.pdf
- Richard, J.* (1912): *Oczeánográfia*; Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1912
- Rosenkranz, Erhard*: *Das Meer und seine Nutzung*; VEB Herman Haack Geographisch – Kartographische Anstalt, Gotha/Leipzig, 1977
- Standardization of Undersea Feature Names * English/French Version (3rd Edition, April 2001) International Hydrographic Bureau, Monaco, 2001 <http://www.iho.shom.fr/publicat/free/files/B6efEd3.pdf>
- Standardization of Undersea Feature Names * English/Hungarian Version (Manuscript, April 2003) ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest, 2003
- Webster's Geographical Dictionary; G. & C. Merriam Co., Publishers, Springfield, Mass. U.S.A., 1949

ATLASZOK, TÉRKÉPEK

- The Mitchell Beazley Atlas of the Oceans; Mitchell Beazley Publishers Limited, London, 1977
- Couper, Alastair* [szerk.] (1983): *The Times Atlas of the Oceans*; Times Books Ltd., London, 1983
- Dietrich, Günter-Ulrich, Johannes* (1968): *Atlas zur Ozeanographie*; Bibliographisches Institut AG., Mannheim, 1968
- Földrajzi világtatlasz; Cartographia, Budapest, 2004
- General Bathymetric Chart of the Oceans (GEBCO) [1–18 sheets]; Canadian Hydrographic Service, Ottawa, Canada, 1975–1982
- Großer Weltatlas; RV Verlag, Berlin * Gütersloch *...* Stuttgart, 1992
- Justus Perthes' See-Atlas; Gotha: Justus Perthes. 1894.
- Neuer Atlas der Welt; RV Verlag, Berlin * Gütersloch *...* Stuttgart, 1990
- Politikai és Gazdasági Világtatlasz; Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1961
- Világtatlasz; Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1959
- Világtatlasz; Cartographia, Budapest, 2001